

ÚLOHA NEMECKA V DREVÁRSKOM PRIEMYSLE SLOVENSKA 1939 – 1945 KAPITÁLOVÉ VZŤAHY

LUDOVÍT HALLON – PETER MIČKO – MIROSLAV SABOL

HALLON, Ľudovít – MIČKO, Peter – SABOL, Miroslav. The role of Germany in the Slovak timber industry, 1939–1945. Capital relationships. *Historický časopis*, 2019, 67, 3, pp. 521–539, Bratislava.

The forestry and timber industry had strategic importance in Slovak – German economic relations in the period 1939–1945. After 1938 German capital undertook considerable capital expansion into the Slovak forestry and timber industry. The main instrument of expansion was the German – Slovak corporation United Timber and Industrial Company, which built a factory for wooden buildings at Turany and a network of operations for extracting timber. However, activities in Slovakia were also developed by other German firms. They built up small and middle-sized timber operations in various regions.

Key words: Slovakia. Germany. Capital. Timber. Companies. Forestry.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2019.67.3.7>

Program slovensko-nemeckej kapitálovej a technologickej spolupráce vo sfére lesného a drevárskeho hospodárstva vychádzal zo záverov medzištátnych rokovaní do polovice roka 1939, kde už boli naznačené konkrétne oblasti výstavby drevárstva požadované nemeckou stranou vzhľadom na jej hospodárske a budúce vojnové potreby.¹ Na rozvojovom programe sa podieľali zástupcovia nemeckých drevárskych inštitúcií, predovšetkým Ríšskeho lesného úradu (*Reichsforstamt*) a Ríšskeho ministerstva hospodárstva (*Reichswirtschaftsministerium*). Za nemeckú stranu stáli v popredí ministerský radca Wilhelm Wrabec, lesný atašé nemeckého vyslanectva v Bratislave Franz Wechselberger, lesný odborník Willi Parchmann a iní. Hlavným koordinátorom kapitálovej a technologickej spolu-

1 Nasledujúca štúdia je druhou časťou rozsiahlejšej state o hospodárskych vzťahoch Slovenskej republiky 1939 – 1945 s nacistickým Nemeckom na poli lesného hospodárstva a drevárskeho priemyslu. Zatiaľ čo prvá časť mapovala inštitucionálny vývoj v danej oblasti a slovensko-nemecký obchod s drevom, druhá časť pojednáva o úlohe nemeckého kapitálu v drevárskom priemysle Slovenska a v jeho technologickom rozvoji.

práce sa však stal hlavný lesný majster (*Oberforstmeister*) Ríšskeho lesného úradu Johann Albrecht von Monroy, ktorý podľa oficiálnych údajov nemeckých prameňov mal po roku 1938 odísť do podnikovej sféry a usmerňovať nemecké kapitálové aktivity v drevárskom priemysle strednej a juhovýchodnej Európy. Podľa slovenských prameňov však pôsobil aj ako poverenec nemeckého štvorročného plánu pre oblasť drevárstva, menovaný predsedom Úradu pre štvorročný plán maršalom Hermannom Göringom.²

V podmienkach Slovenska J. A. von Monroy zastupoval nemeckú kapitálovú skupinu, ktorá plánovala investície do ťažby a spracovania dreva. Nadviazal spoluprácu s vládnyimi hospodárskymi inštitúciami, ako aj s drevárskymi korporáciami a podnikmi. Viedol bohatú korešpondenciu s ministerstvom hospodárstva, s guvernérom Slovenskej národnej banky Imrichom Karvašom a s národohospodárom Petrom Zaťkom ako zástupcom Slovenskej lesnej a drevárskej rady a Ústredného združenia slovenského priemyslu. Prichádzal do styku aj s ďalšími predstaviteľmi hospodárstva a osobitne drevárstva, ako bol generálny riaditeľ Ústredného riaditeľstva štátnych lesov a majetkov Ing. Jozef Biringer, generálny tajomník Drevárskeho zväzu Dr. Ján Kempný, zástupca ministerstva hospodárstva a lesný radca Štátnych lesov a majetkov Ing. Koloman Kosljar, viceguvernér národnej banky Dr. Jozef Fundárek, minister hospodárstva Gejza Medrický, minister financií Mikuláš Pružinský a iní. Na jeseň 1939 J. A. von Monroy predstavil Slovenskej lesnej a drevárskej rade a ministerstvu hospodárstva formou pamätného listu zo 17. septembra 1939 a Exposé z 30. novembra 1939 program výstavby niekoľkých drevárskych závodov na pozadí modernizácie a rozvoja lesného hospodárstva. Program zároveň obsahoval podmienky, za ktorých sa mala výstavba realizovať a požiadavky zo strany Nemecka. Následne prišli s vlastnými podmienkami pôsobenia Monroyovej kapitálovej skupiny v slovenskom drevárstve aj vládne hospodárske kruhy a drevárske inštitúcie Slovenska. J. A. von Monroy počítal vo vzdialenejšej perspektíve s výstavbou dvoch veľkých centier drevárskeho priemyslu, kde by postupne pribúdali závody na jednotlivé druhy drevárskych výrobkov podľa štruktúry dohodnutej na slovensko-nemeckých rokovaniach v jarných mesiacoch roka 1939. Jedno z drevárskych centier plánovali umiestniť na západnom Slovensku v regióne Trenčína a druhé na východnom Slovensku v oblasti Prešova. V ďalšej fáze budovania

2 K vývoju Ríšskeho lesného úradu a k úlohe J. A. von Monroya v jeho štruktúre pozri bližšie: RUBNER, Heinrich. *Deutsche Forstgeschichte 1933–1945: Forstwirtschaft, Jagd und Umwelt im NS-Staat*. St. Katharinen: Scripta Mercaturae Verlag, 1997; Archív Národnej banky Slovenska (ďalej ANBS), f. Slovenská národná banka – guvernér (ďalej SNB-guvernér), inv. č. 130, k. 36. Informácia Slovenskej lesnej a drevárskej rady ministrovi hospodárstva G. Medrickému o plánoch zakladania drevárskych podnikov na Slovensku nemeckou kapitálovou skupinou J. A. Monroya z 10. 1. 1940.

drevárstva mali vzniknúť nové centrá na strednom Slovensku pri Zvolene a Topoľčanoch. V drevárskych centrách plánovali výstavbu veľkého závodu na stavebné a stolárske materiály. Konkrétne mal vyrábať drevené platne z ihličnatého aj listnatého dreva na nábytok a drevené baraky, na preglejky z bukovej guľatiny, na sudy, drevené rúry a konštrukčné prvky pre rôzne priemyselné odvetvia, ako aj prídavnú látku do bakelitu a iných plastických látok lignín. V druhom závode plánovali vyrábať pohonné látky z drevených materiálov, čo korešpondovalo s nemeckými technológiami na výrobu benzínu z náhradných organických látok. V danom prípade išlo o výrobu drevného liehu z drevárskych odpadov ako prídavnej látky do benzínu. Výrobný program ďalších závodov mal byť zameraný na krmné zmesi pre dobytok a drevný cukor do marmelád, na výrobu celulózy a vlákien a na extrahované chemické produkty. Monroy nezabúdala v rozvojových plánoch a na rokovaníach o ich realizácii poukazovať na význam aktivít jeho kapitálovej skupiny pre oživenie industrializácie Slovenska a tvorbu pracovných miest.³

Program výstavby drevárskych centier mal pripravené aj výhľadové plány zabezpečenia drevnej suroviny, budovania lesných hospodárstiev, infraštruktúry a závodov na prvotné spracovanie guľatiny. Počítal tiež so zabezpečením dopravných, dovozných, vývozných, colných a iných podmienok zo strany slovenskej vlády. Lesný odborník J. A. von Monroy s bohatými poznatkami z viacerých krajín už v prvej polovici roka 1939 podrobne skúmal podmienky lesného hospodárstva, ťažby a dodávok dreva v jednotlivých regiónoch Slovenska. Preto aj situovanie budúcich drevárskych centier do určitých regiónov bolo výsledkom prieskumov a analýz. Monroy po zvážení odhadovanej spracovateľskej kapacity budúcich závodov požadoval od slovenskej vlády povolenie na zakúpenie 30 tis. ha lesných majetkov na západe Slovenska a 15 tis. ha na východnom Slovensku. Dodávky ihličnatej a listnatej suroviny pre každé z dvoch drevárskych centier plánovaných v prvej etape výstavby komplexu závodov mali dosiahnuť 100 tis. m³ ročne. To znamenalo spolu viac ako 10 % exportu dreva zo Slovenska za rok 1939. Monroy už pred spustením pozemkovej reformy poukazyval na skutočnosť, že ním vyhladené a v niektorých prípadoch aj prisľúbené lesné majetky boli vo väčšine prípadov v rukách inonárodného, najmä českého, maďarského a židovského kapitálu. Získanie týchto majetkov vyžadovalo osobitné kroky a Monroyova skupina musela byť určitým spôsobom zapojená do pozemkovej reformy, ktorá oficiálne začala prijatím zákona č. 46 z feb-

3 ANBS, f. SNB-governér, inv. č. 130, k. 36. Finančný plán podniku Vereinigte Holz-und Industrie Gesellschaft (Spojená drevárska a priemyselná spoločnosť) z 10. 1. 1940; ANBS, f. SNB-governér, inv. č. 130, k. 36. Informácia Slovenskej lesnej a drevárskej rady ministromi hospodárstva G. Medrickému o plánoch zakladania drevárskych podnikov na Slovensku nemeckou kapitálovou skupinou J. A. Monroya z 10. 1. 1940.

ruára 1940. Ohľadne členov svojej kapitálovej skupiny Monroy spočiatku uvádzal len dva podnikateľské subjekty, ktoré však nadobudli v slovenskom drevárstve značný význam. Prvým subjektom bolo tabakové impérium rodinného podniku Reemtsma z Hamburgu. Hlavný predstaviteľ tabakového podniku Philipp Fürchtegott Reemtsma sa po roku 1938 rozhodol kapitálovo expandovať aj do ďalších odvetví v strednej Európe.⁴ Na Slovensku podnikol prienik do drevárstva a cukrovarníctva. Druhým členom Monroyovej skupiny sa stala bratislavská Union banka, ktorá vznikla z pobočky Českej banky Union v Bratislave po jej ovládnutí druhým najväčším predstaviteľom ríšsko-nemeckého finančného kapitálu Deutsche Bank. Podľa Monroyových plánov mal do nových drevárskych podnikov vstúpiť aj domáci slovenský kapitál, ktorý by prevzal až 50 % hodnoty akcií.⁵ Slovenské drevárstvo postupne prilákalo celý rad ďalších nemeckých firiem, ktoré sa buď zapojili do kapitálových aktivít Monroyovej skupiny, alebo vystupovali v pozícii konkurentov.

Dôležitú úlohu v drevárskom programe zohrával aj slovenský štát. Johann A. von Monroy žiadal slovenskú vládu o pridelenie vhodných pozemkov na stavbu závodov, pokiaľ možno bezplatne a o sprostredkovanie zdrojov pracovných síl v regiónoch, kde sa plánovala výstavba. V oblasti infraštruktúry mala vláda budúcim podnikom upraviť železničné tarify na dopravu suroviny a uhlia v celkovom objeme 30 tis. t na jedno drevárske centrum. Zároveň by sa znížili ceny elektrickej energie pri celkovom ročnom odbere 6 mil. kWh na každé z centier. V zahraničnom obchode Monroy požadoval vývozné prémie v exporte drevárskych výrobkov do štátov s voľným devízovým hospodárstvom, úpravu ciel a vývozných poplatkov do jednotlivých krajín, ako aj zníženie ciel, prípadne ich úplné odbúranie pri dovoze drevárskych strojov a zariadení z Nemecka. Vo sfére daní a poplatkov mal štát poskytnúť daňové úľavy počas prvých rokov prevádzky nových závodov a výhodné odpisy továrenských zariadení. Kapitálová skupina J. A. Monroya predložila aj finančný plán výstavby prvých dvoch centier drevárstva a nákupu lesných pozemkov. Celkové náklady mali dosiahnuť 35,27 mil. RM, čiže v prepočte takmer 318 mil. Ks. Z toho na prvé drevárske centrum pripadalo 68 mil. Ks, na druhé centrum 89 mil. Ks a na nákup lesných pozemkov 112 mil. Ks.⁶

4 Ph. F. Reemtsma bol tiež blízkym priateľom a spolubojovníkom H. Göringa z obdobia prvej svetovej vojny, keď pôsobil v nemeckom letectve a dosiahol hodnosť kapitána. Práve Göring pravdepodobne sprostredkoval účasť firmy Reemtsma v projekte svojho poverenca pre oblasť drevárstva J. A. von Monroya na Slovensku.

5 ANBS, f. SNB-governér, inv. č. 130, k. 36. Informácia Slovenskej lesnej a drevárskej rady ministromi hospodárstva G. Medrickému o plánoch zakladania drevárskych podnikov na Slovensku nemeckou kapitálovou skupinou J. A. Monroya z 10. 1. 1940.

6 ANBS, f. SNB-governér, inv. č. 130, k. 36. List J. A. Monroya Slovenskej lesnej a drevár-

Naproti tomu, slovenská vláda a Slovenská lesná a drevárska rada predložili Monroyovej skupine podmienky hospodárenia s vykúpeným lesným majetkom a podmienky budovania nových závodov. Vláda bola ochotná poskytnúť Monroyovej skupine na výkup najviac 25 tis. ha lesných majetkov a len vo vlastníctve protektorátnych občanov. Noví vlastníci mali hospodáriť v nadobudnutých lesoch podľa úradne schválených plánov. Guľatinu a rezivo mohli vyvážať len v minimálnej miere, pričom o smerovaní vývozu polotovarov aj hotových výrobkov mala v konečnom dôsledku rozhodovať vláda.

V prípade potreby museli noví vlastníci poskytnúť časť lesných plôch pre potreby miestneho obyvateľstva. Keby stanovené podmienky hospodárenia v lesoch neplnili, mohol im Štátny pozemkový úrad lesné majetky odobrať podľa legislatívnych zásad pozemkovej reformy. Monroy mal predložiť podrobný harmonogram stavebných prác na nových podnikoch a plánované objemy spotreby dreva. Stavbu drevárskych závodov mali spustiť v roku 1940 a dokončiť v roku 1942, pričom by zamestnávali predovšetkým domáce obyvateľstvo a slovenských odborníkov. Nedostatok odborníkov chceli riešiť vyškolením nových z rodov občanov slovenského štátu.⁷

Lesná a drevárska rada na čele s P. Zaťkom iniciatívu nemeckého kapitálu v slovenskom drevárstve jednoznačne vítala, osobitne oceňovala plán spracovania drevných odpadov, ktoré by inak ostali nevyužité. Spracovanie odpadu mohlo prispieť k zníženiu ťažby dreva a k limitovaniu ďalšieho rozširovania pasienkov. Drevárska rada však zároveň predložila vlastné podmienky. Pripomenula, že dodávky dreva pre podniky nemeckého kapitálu v celkovom objeme 200 tis. m³ ročne sa môžu realizovať iba na úkor zníženia vývozu o rovnaký objem. Zvýšené dodávky navrhovala pokryť menej kvalitným drevom z prebiehajúceho a vyťažené dreviny požadovala nahradiť výsadbou rýchlo rastúcich druhov drevín. V plánovanej akciovej spoločnosti drevárskeho priemyslu požadovala majoritu domáceho, respektíve slovenského kapitálu zo sféry lesnej prvovýroby, kde bol národné slovenský kapitál málo zastúpený.

Podobne ako vláda aj rada odmietala výkup lesných majetkov od slovenských vlastníkov. Taktiež nesúhlasila so stavbou nových závodov v rozvinutých odvetviach slovenského priemyslu, akými boli výroba piliarskych polotovarov

skej rade zo 7. 1. 1940; ANBS, f. SNB-gubernér, inv. č. 130, k. 36. Finančný plán podniku Vereinigte Holz-und Industrie Gesellschaft (Spojená drevárska a priemyselná spoločnosť) z 10. 1. 1940; ANBS, f. SNB-gubernér, inv. č. 130, k. 36. Informácia Slovenskej lesnej a drevárskej rady ministromi hospodárstva G. Medrickému o plánoch zakladania drevárskych podnikov na Slovensku nemeckou kapitálovou skupinou J. A. Monoroya z 10. 1. 1940.

7 ANBS, f. SNB-gubernér, inv. č. 130, k. 36. Informácia Slovenskej lesnej a drevárskej rady ministromi hospodárstva G. Medrickému o plánoch zakladania drevárskych podnikov na Slovensku nemeckou kapitálovou skupinou J. A. Monoroya z 10. 1. 1940.

a celulózy. Zároveň upozorňovala, aby moderné podniky nemeckého kapitálu svojou konkurenciou neobmedzovali rozvoj domáceho drevárskeho podnikania.⁸

Johann A. Monroy a za ním stojaci zástupcovia nemeckého kapitálu potrebovali získať predstaviteľov slovenského drevárstva na svoju stranu. Preto zorganizovali atraktívnu študijnú cestu do Nemeckej ríše s cieľom oboznámiť slovenských odborníkov s najnovšími výsledkami drevárskeho výskumu a so špičkovými technológiami spracovania dreva v najmodernejších závodoch. Cesta sa mala konať v dňoch 21. až 30. októbra 1939 a mala viesť cez Viedeň, Mníchov, Stuttgart, Lipsko, Braunschweig až do Hamburgu a späť cez Berlín, Postupim do Viedne a Bratislavy. Delegáciu tvorili viacerí členovia Lesnej a drevárskej rady, ktorí boli zároveň predstaviteľmi štátnych lesov, ministerstva hospodárstva a drevárskych korporácií. Na programe boli prednášky profesorov viedenskej techniky o drevárskom výskume, konkrétne o impregnovaní dreva a výrobe dreveného cukru, návšteva firiem na drevené stavby v Stuttgarte a Lipsku, závodu I.G. Farben na spracovanie dreva vo Wolfene pri Lipsku, závodu Volkswagen Braunschweig, nákladného prístavu na drevo v Hamburgu, závodu na drevný cukor pri Hamburgu, vládných orgánov nemeckého drevárstva v Berlíne, Vysokej školy lesníckej a Výskumného drevárskeho ústavu v Eberswalde pri Berlíne. Študijná cesta bola spojená s bohatým spoločenským programom, s návštevami kultúrnych podujatí a s ubytovaním v najluxusnejších hoteloch.⁹

Johann A. Monroy vynaložil veľké úsilie, aby presvedčil vládne kruhy, drevárskych odborníkov a domácich podnikateľov, že cieľom aktivít nemeckého kapitálu v slovenskom drevárstve je modernizácia a zavádzanie špičkových technológií, s akými sa mali zoznámiť členovia drevárskej delegácie v Nemecku. V korešpondencii s guvernérom Národnej banky I. Karvašom zdôrazňoval, že plánované centrá drevárskeho priemyslu budované za účasti nemeckého kapitálu nemali predstavovať novú konkurenciu, ale akýsi „Muster“, čiže príklad alebo návod na výstavbu podobných centier v rôznych častiach Slovenska na základe iniciatívy domáceho kapitálu. Nezabúdaj tiež podčiarknuť, že nové drevárske závody prispejú k industrializácii a odstraňovaniu nezamestnanosti v najzaostalejších regiónoch Slovenska. V korešpondencii s P. Zaťkom a s ďalšími členmi Lesnej a drevárskej rady, ako aj s ministerstvom hospodárstva sa pokúšal dosiahnuť kompromis v podmienkach výstavby drevárskych centier. Ústretovo ponúkol zástupcom štátu majoritný 51% podiel v spoločnom nemecko-drevárskom podniku. V prvom rade mu však išlo o získanie čo najväčšej rozlohy lesov

8 ANBS, f. SNB-guvernér, inv. č. 130, k. 36. Informácia Slovenskej lesnej a drevárskej rady ministrovi hospodárstva G. Medrickému o plánoch zakladania drevárskych podnikov na Slovensku nemeckou kapitálovou skupinou J. A. Monroya z 10. 1. 1940.

9 ANBS, f. SNB-guvernér, inv. č. 130, k. 36. Program študijnej cesty slovenských drevárskych odborníkov do Nemeckej ríše, plánovanej na október 1939.

pre zásobovanie budúcich podnikov a získanie práv na dlhodobú ťažbu dreva. Pôvodnú požiadavku 45 tis. ha znížil na 40 tis. ha, z čoho 20 tis. ha sa malo zakúpiť na západnom a 20 tis. ha na východnom Slovensku. Zástupcovia vlády a drevárstva však boli v danom prípade nekompromisní a znížili prídel lesov na 15 tis. ha, a to takých, ktoré boli vo vlastníctve osôb so sídlom v Protektoráte. Vláda zotrvala na uvedenom rozhodnutí a asi koncom roka 1939 udelila nemeckej kapitálovej skupine, respektíve nemecko-slovenskej spoločnosti, ktorá vznikla z jej iniciatívy, povolenie na odkúpenie 15 tis. ha lesa v rôznych častiach Slovenska, pokiaľ boli predmetné lesné porasty v majetku protektorátnych vlastníkov. Nová nemecko-slovenská drevárska spoločnosť zároveň dostala práva dlhobovej ťažby dreva. Nemecký kapitál týmto vstúpil nielen do slovenského drevárstva, ale aj do procesu pozemkovej reformy.¹⁰

Prídely konkrétnych lesných pozemkov mal v kompetencii Štátny pozemkový úrad a jeho miestne zastupiteľstvá – štátne obvodové úradovne pre pozemkovú reformu. Prvé žiadosti o schválenie kúpnopredajných zmlúv pre sledovanú nemecko-slovenskú spoločnosť boli predložené už v januári 1940, teda ešte pred prijatím zákona o pozemkovej reforme, ale konečný verdikt o prvej fáze prídelov padol až v júli 1940. Záverečnú správu o vývoji prídelovej akcie podal predseda Štátneho pozemkového úradu (ŠPÚ) Ing. Fratišek Ševčovič 30. júla 1940. Na základe bohatých iniciatív J. A. Monroya, namierených najmä na osobu guvernéra I. Karvaša, bol okruh lesných majetkov určených na predaj nemecko-slovenskej spoločnosti rozšírený o pozemky vlastníkov s bydliskom v Maďarsku. Nová spoločnosť, vystupujúca *de facto* ako subjekt pozemkovej reformy, mala záujem o veľké plochy lesov na západnom, strednom a najmä na východnom Slovensku. Viaceré požadované pozemky však už boli určené na parceláciu medzi miestnych záujemcov, ktorí dostali prednosť. Do 30. júla 1940 bola drevárska spoločnosť úspešná v štyroch prípadoch. V apríli 1940 ŠPÚ schválil odkúpenie lesného veľkostatku o rozlohe 3 900 ha pri Medzilaborciach od protektorátneho vlastníka baróna Jozefa Karola Škodu. V júni 1940 ŠPÚ s konečnou platnosťou rozhodol o zakúpení lesného statku vdovy Antonie Kovárovej s rozlohou 2 200 ha pri obci Jabloň na severovýchodnom Slovensku. Ďalší veľkostatok s výmerou lesa 4 000 ha sa podarilo zakúpiť na strednom Slovensku pri Mošovciach, ktorý bol pôvodne v maďarských rukách. Posledný majetok schválený na predaj v sledovanom období mal 2 000 ha a situovaný bol na východnom Slovensku. Ovládla ho už predtým spoločnosť Slavochema prepojená s nemecko-sloven-

10 ANBS, f. SNB-guvernér, inv. č. 130, k. 36. List J. A. Monroya guvernérovi SNB I. Karvašovi z 11. 1. 1940; ANBS, f. SNB-guvernér, inv. č. 130, k. 36. List J. A. Monroya guvernérovi SNB I. Karvašovi z 29. 2. 1940; ANBS, f. SNB-guvernér, inv. č. 130, k. 36. List J. A. Monroya Slovenskej lesnej a drevárskej rade z 28. 2. 1940; ANBS, f. SNB-guvernér, inv. č. 130, k. 36. Rozbor predpokladov realizácie programu kapitálovej skupiny J. A. Monroya z 26. 2. 1940.

skou drevárskou spoločnosťou. Z celkovej rozlohy pozemkov 15 tis. ha, ktorú štát povolil na zakúpenie ostávalo po uvedených transakciách nevyužitých ešte 2 900 ha. Štátny pozemkový úrad odporúčal využiť túto výmeru na zakúpenie časti vojenských lesov pri Malackách na Záhorí.¹¹ Konečné rozhodnutie nemecko-slovenskej spoločnosti v danej otázke však zatiaľ nepoznáme.

Nemecko-slovenská spoločnosť, ktorá mala realizovať plány rozvoja drevárstva na Slovensku predložené J. A. Monroyom pôsobila už od roka 1939 ako nástupca staršej korporácie Spojená drevárska a priemyselná akciová spoločnosť s nemeckým variantom názvu Vereinigte Holz – und Industrie Aktiengesellschaft. Vznikla už v roku 1919 s pôvodným kapitálom 1 mil. Kč a so sídlom v Bratislave, pričom spájala národne slovenský a židovský kapitál. V správnej rade okrem viacerých židovských akcionárov figurovali zástupcovia druhého najväčšieho peňažného ústavu Slovenska Slovenskej banky Vladimír Makovický, Igor Makovický a Leopold Vališ.¹² Počas medzivojnových rokov v drevárskom podniku prevládol vplyv židovského kapitálu, o čom svedčilo zloženie správnej rady na konci 30. rokov. Roku 1939 prešiel akciový kapitál spoločnosti zrejme pod zámkou arizácie do rúk koncernu nemeckej veľkopriestorovej ekonomiky pre drevársky priemysel strednej a juhovýchodnej Európy Südostholz Souchon and Co, K. G. Berlin, ktorá vystupovala v spojení s členom kapitálovej skupiny J. A. Monroya s tabakovým koncernom Ph. F. Reemtsma Hamburg. Do vedenia spoločnosti sa dostali zástupcovia nemeckého kapitálu na čele s J. A. Monroyom vo funkcii predsedu správnej rady. K ďalším členom správy patrili bratislavský Nemec Dr. Alfonz Banauch, vystupujúci ako právny zástupca spoločnosti, ako aj František Stephen, Hans Gerhard Knitter a Dr. Jozef Gyurtsy. Židovskí členovia správnej rady museli odstúpiť. V prvej polovici roka 1940 už spoločnosť vystupovala pod nemeckým názvom Vereinigte Holz – und Industrie Aktiengesellschaft a pod skratkou VHI ako subjekt vyššie spomínaných obchodov s lesnými pozemkami, pričom kúpno-predajné zmluvy predkladal právny zástupca A. Banauch. Podľa údajov z neskoršieho obdobia vlastnila staronová spoločnosť po transformácii akciový kapitál 5 mil. Ks.¹³

Pozícia slovenského kapitálu v Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti bola napriek prísľubu majoritného akciového podielu pre slovenský štát zo

11 SNA, f. Úrad predsedníctva vlády 1939 – 1945 (ďalej ÚPV 1939-1945), inv. č. 66, k. 85. Správa predsedu Štátneho pozemkového úradu F. Ševčoviča z 30. 7. 1940 o nákupech lesných pozemkov pre Spojenú drevársku a priemyselnú spoločnosť Bratislava.

12 Archív Drevina Turany (ďalej ADT), f. Parná pila Turany, (ďalej PpT), inv. č. 401/ 1919.

13 ADT, f. PpT, inv. č. 401/ 4/ 1940; Bundesarchiv Berlin (ďalej BArch Berlín), f. R 3701, zv. 396. Záznam z rokovania zástupcov Slovenskej národnej banky, nemeckého vyslanectva v Bratislave a Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti Bratislava o financovaní drevárskeho podniku v Turanoch 9. júla 1943.

strany J. A. Monroya nejasná. Svetlo do tohto problému paradoxne vnáša ďalšia zdanlivo nejasná súvislosť – investičné aktivity spoločnosti boli do značnej miery kryté predajom akcií Trebišovského cukrovaru. Uvedenú súvislosť vysvetľujú kapitálové aktivity najväčšieho peňažného ústavu Slovenska Tatra banky v sledovanom období. Tatra banka v predchádzajúcich rokoch, v období medzi-vojnovnej ČSR, ovládla v spolupráci s českou Agrárnou bankou akciový kapitál Trebišovského cukrovaru, ktorý bol dovtedy pod kontrolou rakúsko-nemeckého finančného kapitálu. Tatra banka prevzala tretinu z celkového počtu 60 tis. účastín a dve tretiny ovládla Agrobanka. Po roku 1938 vedenie Tatra banky plánovalo prevziať podiel Agrobanky. Moderný Trebišovský cukrovar však prilákal na Slovensko aj jednu z nemeckých kapitálových skupín, ktorou bol nami sledovaný tabakový koncern Reemtsma z Hamburgu. Na jar 1942 sa jeho vedenie dohodlo za chrbtom Tatra banky o zakúpení akcií od Agrobanky. Rozhorčení predstaviťelia Tatry sa sťažovali u guvernéra Národnej banky I. Karvaša a tento urovnal spor zmierlivou cestou v záujme udržania „priateľských“ nemecko-slovenských vzťahov. Presvedčil Ph. F. Reemtsma a jeho koncern, aby nadobudnutý podiel akcií prepustil Tatra banke. Zjavne to však nebolo zadarmo a slovenská strana musela akcie odkúpiť za neprimerane vysokú cenu. Hodnota jednej akcie činila 700 Ks pri pôvodnej nominálnej hodnote 250 Ks. Podľa archívnych prameňov Tatra banky malo ísť o 42 142 akcií v celkovej kurzovej hodnote 29,5 mil. Ks. V danej súvislosti možno hľadať účasť slovenského kapitálu na aktivitách Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti.¹⁴ Podľa prameňov z neskoršieho obdobia malo slovenské ministerstvo hospodárstva zastúpenie aj v správnej rade spoločnosti, kde slovenský štát zastupovali K. Kosljar, Peter Gonda a F. Ševčovič.¹⁵

Spojená drevárska a priemyselná spoločnosť začala najskôr s výstavbou plánovaného drevárskeho centra na západnom Slovensku. V skutočnosti bolo situované na stredné Slovensko do Turian pri Martine, kde spoločnosť v apríli 1940 zakúpila staršiu pílu od chemického koncernu Spolok pre chemickú a hutnícku výrobu s centrom v Ústí nad Labem. Výrobný program nového závodu bol zameraný predovšetkým na drevárske polotovary a montované drevené baraky určené na ubytovanie náletmi zničených miest a v neposlednom rade pre kon-

14 SNA, f. Tatra banka – knihy úradné (ďalej TB-KÚ), inv. č. 117, k. 38. Správa o financovaní Trebišovského cukrovaru Tatra bankou a Agrobankou na zasadnutí obchodnej správy Tatra banky 31. 1. 1940; SNA, f. TB-KÚ, inv. č. 117, k. 38. Správa zo zasadnutia obchodnej správy Tatra banky 4. 6. 1940; SNA, f. TB-KÚ, inv. č. 85, k. 16. Správa generálneho riaditeľa Tatra banky Rudolfa Kubiša o zakúpení akcií Trebišovského cukrovaru na zasadnutí správnej a dozornej rady Tatra banky 7. 9. 1940.

15 Štátny archív Bytča, f. Krajský súd Ružomberok 1876 – 1949, č. j. 1719/1941, k. 1175. Zápisnica zo zasadnutia správnej rady Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti 11. 6. 1941.

centračné tábory. Neskôr bol výrobný program rozšírený aj o montované drevené rodinné domy a iné výrobky. Na jar a v lete 1940 sa konali prípravné práce a výkup pozemkov v rozlohe približne 22,5 ha za 2,2 mil. Ks. Neskôr získala spoločnosť ďalšie pozemky prenájmom a vyvlastnením. Spoločnosť začala s výstavbou závodu v októbri 1940. V prvej etape vybuodovali štvorgátrovú pílu, tri haly na montovanie drevených barakov, strojovňu a sklady. Postavili tiež budovu správy závodu, byty pre riaditeľa, úradníkov a robotníkov.¹⁶ Výrobné haly z drevenej konštrukcie, ako aj strojné zariadenia pochádzali z Nemecka. Napríklad gátre s dopravníkmi dodala firma Linke z Oberhochenu, hobľovačky a píly firma Bottcher und Gessner z Hamburgu, frézy podnik Fritz Stuttgart a klinovačky spoločnosť Böhm und Krause Brémy. Výstavba objektov i montáž strojov úspešne napredovali, a tak už v lete 1941 mohli spustiť výrobu. Roku 1942 ukončili výstavbu výrobných hál. Závod pri plnej prevádzke spracoval 500 m³ guľatiny a vyrobil osem barakov denne. Zároveň dodával celú škálu drevených polotovarov a ďalších výrobkov. Roku 1943 pokračovala výstavba budovaním železničnej vlečky, dielni, 26 montovaných domov pre robotníkov a iných objektov. Počet robotníkov nového závodu sa postupne zvyšoval na 1 600 až 1 800 a počet úradníkov asi na 120. Prácu tu našli obyvatelia z celého regiónu a závod sa zaradil medzi najväčšie svojho druhu v Európe.¹⁷

Náklady na celú investičnú akciu dosiahli 45,3 mil. Ks a boli kryté predajom akcií Trebišovského cukrovaru v hodnote 29,5 mil. Ks, ako aj pôžičkou od bratislavskej Union banky, čiže od ďalšieho člena Monroyovej kapitálovej skupiny. Union banka a jej niekdajší materský peňažný ústav Česká banka Union (Böhmische Bank Union) sa podieľali aj na financovaní ďalších investičných a obchodných aktivít Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti. Pôžička Union banky predstavovala 35 mil. Ks a bola krytá hypotekárnym záložným právom na pozemky a strojné zariadenia spoločnosti. Hlavnú úlohu vo financovaní spoločnosti však hrala kapitálová skupina koncernu Südostholz Souchon and Co, K. G. Berlin, ktorá stála za finančnými transakciami s Nemeckom v spolupráci s koncernom Ph. F. Reemtsma. Kapitálové, prevádzkové a ďalšie finančné prostriedky z Nemeckej ríše prechádzali cez slovensko-nemecké clearingové účty pri Nemeckej zúčtovacej pokladni v Berlíne.¹⁸ Riaditeľom drevárskeho podniku v Turanoch pod oficiálnym názvom Holz – und Industrie A. G. – Spojená drevár-

16 LACKO, Richard. *100 rokov drevárskej výroby v Turanoch (1887 – 1987)*. Martin: Tlačiarne SNP, 1987, s. 47; *Hospodársky obraz Slovenska*. Bratislava: Ministerstvo hospodárstva, 1942, Prílohy.

17 Osobný archív P. Mička. Rukopis pamätí riaditeľa drevárskeho závodu v Turanoch Augusta Oberleina, s. 3; *Hospodársky obraz Slovenska*. Bratislava: Ministerstvo hospodárstva, 1942, Prílohy.

18 ADT, f. PpT, inv. č. 409/1943; LACKO, ref. 16, s. 52.

ska a priemyselná úč. spol. Turany sa v januári 1941 stal nemecký konštruktér a staviteľ August Oberlein, predtým zamestnanec úradu pre plánovanie a výstavbu drevárskych podnikov v Brémach. V novembri 1940 vstúpil do koncernu Südostholz Souchon and Co, K. G. Berlin, cez ktorý bol dosadený do Turian. Generálnym riaditeľom celej materskej Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti so sídlom v Bratislave sa stal Karol Tschörtner, lesné oddelenie spoločnosti viedol J. A. Monroy a priemyselné oddelenie osobne Ph. F. Reemtsma.¹⁹

Po dobudovaní hlavných častí závodu v Turanoch a po rýchlom zvýšení produkcie riešilo vedenie závodu a jeho vlastníckej spoločnosti v polovici roka 1943 otázku ďalšieho financovania prevádzky drevárskeho podniku. J. A. Monroy sa obrátil na vtedajšieho predsedu nemeckej časti slovensko-nemeckých vládnych výborov, ktoré riešili otázky vzájomných hospodárskych vzťahov, Karla Gisberta Schultze-Schlutiusa a cez neho aj na guvernéra Národnej banky I. Karvaša o pomoc pri urýchlení finančných transferov z Nemeckej ríše na Slovensko. Slovensko-nemecký vládny výbor na svojom šiestom zasadnutí v máji 1943 odsúhlasil urýchlený transfer v hodnote 20 mil. Ks na prevádzku podniku v Turanoch, najmä na nákup dreva. Výbor zdôvodnil rozhodnutie mimoriadnym významom tohto podniku pre vojnové úsilie Nemecka. Na stretnutí zástupcov Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti, Slovenskej národnej banky a nemeckého vyslanectva v Bratislave 9. júla 1939 za osobnej účasti J. A. Monroya a I. Karvaša sa rozhodlo o forme transferu financií na vyššie uvedené účely, ako aj na zvýšenie hodnoty základného kapitálu spoločnosti. Imrich Karvaš rozhodol, aby peňažné prostriedky na prevádzku podniku v Turanoch v hodnote 25 mil. Ks poukázal koncern Südostholz Souchon and Co, K. G. Berlin cez slovensko-nemecký clearingový účet Kapitalkonto (Kapitálové konto) pri Nemeckej zúčtovacej pokladni. Slovenská národná banka mala 10 mil. Ks z požadovanej hodnoty vyplatiť prostredníctvom bratislavskej Union banky priamo na účet Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti. Zvyšok poukázanej hodnoty plánovali riešiť iným mechanizmami. Krytie poskytnutých prostriedkov sa malo realizovať hypotekárne lesným majetkom drevárskej spoločnosti. Karvaš zároveň predstavil plán zvýšenia akciového kapitálu spoločnosti z 5 mil. Ks na 50 mil. Ks za spolupráce Südostholz Souchon and Co, K. G. Berlin, Slovenskej národnej banky a Union banky v Bratislave.²⁰

19 Osobný archív P. Mička. Rukopis pamäti riaditeľa drevárskeho závodu v Turanoch Augusta Oberleina, s. 4.

20 BArch Berlín, f. R 3701, zv. 396. List predsedu nemeckého vládneho výboru K. G. Schultze-Schlutiusa predsedovi slovenského vládneho výboru Š. Polyákovi ohľadne financovania podniku v Turanoch zo 7. 7. 1940; BArch Berlín, f. R 3701, zv. 396. Záznam z rokovania zástupcov Slovenskej národnej banky, nemeckého vyslanectva v Bratislave a Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti Bratislava o financovaní drevárskeho podniku v Turanoch

Spojená drevárska a priemyselná spoločnosť okrem výstavby drevárskeho centra v Turanoch vyvíjala aj ďalšie bohaté aktivity. Začala budovať lesné závody na ťažbu dreva na zakúpených lesných pozemkoch, pokúšala sa preniknúť do viacerých piliarskych závodov v rôznych častiach Slovenska a plánovala vybudovať druhé centrum drevárskeho priemyslu, ktoré malo byť situované v Humennom. Paralelne s jej aktivitami však prichádzali na Slovensko aj iné konkurenčné nemecké firmy, korporácie a kapitálové skupiny. Zároveň boli predkladané alternatívne plány budovania drevárskeho priemyslu za spolupráce s nemeckým kapitálom.

Medzi kľúčové koridory prieniku nemeckého kapitálu do slovenského drevárstva patrila arizácia židovských piliarskych podnikov. Napríklad už v októbri 1939 získal podnikateľ z Hamburgu Wilhelm Ludwig za veľmi výhodných podmienok od židovského majiteľa spoločnosť Zjednotený hôrny priemysel v Banskej Bystrici.²¹ Finančný zástupca Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti bratislavská Union banka arizovala továreň na parkety v Bratislave a v decembri 1940 založila novú spoločnosť Bratislavská parketová a drevo-priemyselná a. s. (*Pressburger Parkett – und Holzindustrie A. G.*) s kapitálom 1 mil. Ks. Potom čo získala priestory v Bratislave-Rači, vybudovala moderný závod. Založila aj pobočný závod v Prešove. Jej závody využívali listnaté drevo a dosiahli spracovateľskú kapacitu 150 tis. až 175 tis. m³ ročne.²² Záujem o podnikanie na Slovensku prejavovali aj ďalšie nemecké finančné skupiny. Jeden z najväčších vlastníkov lesov na Slovensku, majiteľ baní, hút a priemyselných podnikov v Sliezske gróf Valentin Ballestrom po rozhovoroch so slovenským premiérom Vojtechom Tukom uvažoval o vybudovaní drevospracujúceho závodu, ktorý by zásoboval jeho podniky. Postavenie závodu však podmieňoval vrátením lesov, ktoré mu boli odňaté pozemkovou reformou v roku 1920. Plány nemeckého kapitálu v drevárstve narážali na odpor domácich výrobcov, keďže spracovanie dreva patrilo k málopočetným odvetviám, kde mal väčší podiel národne slovenský kapitál. Tento si vyhradzoval prednostné právo aj v arizácii drevárskych podnikov.²³

V druhej polovici roka 1940 bolo postavenie Monroyovej kapitálovej skupiny ohrozené iným zoskupením nemeckého kapitálu, ktoré vystúpilo s alternatívnym plánom spolupráce Nemeckej ríše a Slovenska v lesnom hospodárstve a drevárskom priemysle. Za predmetným zoskupením stál Ríšsko-nemecký dre-

9. júla 1943.

- 21 Štátny archív Banská Bystrica (ďalej ŠA BB), f. Zoznam firiem, č. j. 3813/ 1941, k. 67 – 68.
 22 BArch Berlín, f. R 3701, zv. 399. Správa o vývoji spoločnosti Bratislavská parketová a drevo-priemyselná a. s. pre Ríšsky lesný úrad v Berlíne z 18. 9. 1942.
 23 LIPTÁK, Lubomier. *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1960, s. 87.

vársky syndikát (*Reichsdeutsches Holzsyndikat*) a Ríšsky ústav pre zahraničné a koloniálne lesné hospodárstvo v Hamburgu. Plán spolupráce predložil prezident Ríšsko-nemeckého drevárskeho syndikátu Fritz Hamburger. Navrhoval založenie nemecko-slovenskej Lesno-drevopriemyselnej akciovej spoločnosti na ťažbu a spracovanie dreva zo slovenských štátnych lesov. V novej spoločnosti s kapitálom 50 mil. Ks mal slovenský štát bezplatne prevziať 50 % akcií a podiel nemeckého kapitálu sa mal realizovať formou dodávok najmodernejšej drevárskej techniky. K plánu dal odporúčanie vedúci Oddelenia svetového lesného hospodárstva Ríšskeho ústavu pre zahraničné a koloniálne lesné hospodárstvo v Hamburgu-Reinbek Dr. Werner Junghans.²⁴ Ústredné riaditeľstvo štátnych lesov a majetkov sa však vyjadrilo k predloženému plánu jednoznačne negatívne. Hlavným dôvodom boli neprijateľné nároky Ríšsko-nemeckého drevárskeho syndikátu na výkup dreva od podniku Štátne lesy a majetky. Syndikát žiadal ročné dodávky dreva 1 300 000 m³, pričom priemerná ročná ťažba podniku Štátne lesy a majetky dosahovala 1 296 000 m³ dreva. V prípade akceptovania dohody by slovenská strana prakticky stratila vplyv na drevársky trh. Tento by usmerňoval Ríšsko-nemecký drevársky syndikát, ktorému by patrila tretina produkcie Slovenska. Ústredné riaditeľstvo štátnych lesov a majetkov požiadalo o zamietavé stanovisko aj ministerstvo hospodárstva, ktoré žiadosti vyhovel.²⁵

Napriek vzájomnému konkurenčnému tlaku nemeckých kapitálových skupín si kľúčové postavenie v slovenskom lesnom hospodárstve a v drevárskom priemysle zachovala Spojená drevárska a priemyselná spoločnosť, reprezentovaná predovšetkým J. A. Monroyom. Ten mal zjavne aj väčšiu podporu vládnych hospodárskych kruhov. Preto už počas roka 1942, keď ešte prebiehala výstavba drevárskeho komplexu v Turanoch, mohol J. A. Monroy a za ním stojaca spoločnosť pristúpiť k projekčným prácam na druhom plánovanom centre drevárskeho priemyslu na východnom Slovensku. V liste predstaviteľovi úradu ríšskeho lesného majstra W. Wrabcovi z decembra 1942 J. A. Monroy predstavil už konkrétny ideový plán výstavby drevárskeho podniku v Humennom. Výstavba mala postupovať zároveň s budovaním lesného ťažobného závodu na pozemkoch zakúpených Spojenou drevárskou a priemyselnou spoločnosťou pri Medzilaborciach. Ťažobný závod by slúžil na dodávky suroviny pre nový drevársky kombinát.²⁶ Vzhľadom na medzinárodný vojensko-politický vývoj sa však plánovaný

24 SNA, f. MH 1938 – 1945, inv. č. 27, k. 49. Stanovisko Ústredného riaditeľstva štátnych lesov a majetkov z 30. 10. 1940 k programu slovensko-nemeckej spolupráce v lesnom a drevárskom hospodárstve od prezidenta Ríšsko-nemeckého drevárskeho syndikátu F. Hamburgera.

25 SNA, f. MH 1938 – 1945, inv. č. 27, k. 49. Stanovisko Ústredného riaditeľstva štátnych lesov a majetkov z 30. 10. 1940 k programu slovensko-nemeckej spolupráce v lesnom a drevárskom hospodárstve od prezidenta Ríšsko-nemeckého drevárskeho syndikátu F. Hamburgera.

26 BArch Berlín, f. R 3701, zv. 399. Správa J. A. Monroya pre Ríšsky lesný úrad o pripravova-

drevársky podnik dostal do zorného uhla strategických vojensko-hospodárskych zámerov Nemeckej ríše, ktoré ďaleko prekračovali hranice Slovenska. Práve v sledovanom období nastal obrat na frontoch druhej svetovej vojny a dovtedy neporaziteľné nemecké letectvo prichádzalo o podstatnú časť svojej špičkovej technickej základne. Preto v rámci tzv. mozaikovej koncepcie veľkopriestorového hospodárstva, ktorú presadzoval minister Albert Sperr sa v rôznych častiach Nemeckom ovládanej Európy mala urýchliť výroba komponentov pre lietadlá Luftwaffe. Dôležitou konštrukčnou súčasťou aj tých najmodernejších lietadiel ešte stále boli drevené komponenty, najmä viacvrstvové tvrdené dosky a preglejky. Tieto drevárske produkty patrili do výrobného plánu budúceho podniku v Humennom. Na pozadí medzinárodného vývoja však ich význam podstatne vzrástol a mali sa stať nosnou časťou výrobného programu. Ešte neexistujúci drevársky podnik v Humennom bol zároveň začlenený do medzinárodného programu výstavby letectva (*Flugzeugbauprogramm*).

Uvedené ciele boli zjavné už v ideových projektoch nového podniku, ktoré prezentoval J. A. Monroy v liste z decembra 1942. V nasledujúcich mesiacoch sa však sledované zámery ešte podstatne prehĺbili. Monroyove plány humenského podniku už počítali s výrobou preglejok a tvrdených dosák v úzkej spolupráci s nemeckým letectvom a s nemeckými firmami, konkrétne s firmou Junkers. Táto ponúkala budúcemu závodu moderné technológie sériovej výroby nosných drevených platní a šraubov pre letectvo. Súčasťou Monroyových projektov však bola aj sériová výroba nábytku, ktorá mala mať vo výrobnom programe rovnaké postavenie ako produkcia drevených platní. Plány nábytkárskeho závodu vypracoval špičkový odborník, riaditeľ továrne na nábytok firmy Behr vo Wendlingene. Drevársky komplex v Humennom mal vyrábať na báze listnatého, predovšetkým bukového dreva z lesných závodov Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti na východnom Slovensku so spracovateľskou kapacitou okolo 40 tis. m³ dreva ročne. Zároveň mal vytvoriť komplexný výrobný proces od ťažby drevnej suroviny až po hotové drevárske výrobky. Na záver svojho ideového projektu nezabudol J. A. Monroy zdôrazniť, že budúci podnik zodpovedá kľúčovým hospodársko-politickým zámerom Ríšskeho lesného úradu.²⁷

O niekoľko mesiacov neskôr na jar 1943 už jednoznačne vystúpili do popredia strategické plány zapojenia budúceho podniku v Humennom, ako aj celého slovenského drevárstva do programu výstavby nemeckého letectva, a to v hospodárskom priestore viacerých štátov strednej a juhovýchodnej Európy. Koncom mája 1943 bol predložený program zvýšenia dodávok listnatého dreva

nom drevárskom podniku v Humennom z 22. 12. 1942.

27 BArch Berlín, f. R 3701, zv. 399. Správa J. A. Monroya pre Ríšsky lesný úrad o pripravovanom drevárskom podniku v Humennom z 22. 12. 1942.

na roky 1943 – 1944 zo Slovenska, Maďarska, Chorvátska, Srbska, Rumunska a Bulharska pre potreby nemeckého letectva. Jednotlivé štáty mohli dodávky splniť vo forme suroviny alebo hotových výrobkov, čiže preglejok a tvrdených viacvrstvových platní. V prípade Slovenska Ríšsky lesný úrad uprednostňoval dodávky listnatej suroviny.²⁸ K tomu sa jednoznačne hlásil lesný atašé v Bratislave F. Wechselberger, ktorý mal dodávky dreva koordinovať. Ukázalo sa, že bol veľkým odporcom rozširovania slovenského drevárskeho priemyslu na báze listnatého dreva, osobitne výroby preglejok. Podľa jeho prieskumov a odhadov by výstavba podniku v Humennom ohrozila export slovenského listnatého dreva do viacerých krajín. Poukázal na skutočnosť, že slovenský štát v rámci svojich hospodárskych plánov začal paralelne s výstavbou ďalšieho závodu na preglejky pri staršej štátnej pile v Žarnovici. Výrobná spotreba v oboch závodoch by podľa neho viedla k obmedzeniu alebo k úplnému zastaveniu vývozu listnatého dreva do Nemecka, Protektorátu a Talianska. Namiesto nových závodov na Slovensku odporúčal rozšírenie výroby preglejok v starších závodoch v Nemecku a Protektoráte.²⁹

Predstavitelia nemeckého letectva, ako aj zbrojárskeho a drevárskeho priemyslu však mali na význam plánovaného drevárskeho podniku v Humennom pre vojnové hospodárstvo Ríše úplne iný názor. Jednoznačne podporili ideové zábery Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti ohľadne humenského závodu, ako aj využitia tunajších zásob listnatého dreva. Dňa 30. júna 1943 sa na Ríšskom ministerstve leteckej dopravy (*Reichsluftfahrtministerium*) konalo stretnutie zástupcov ministerstva, Ríšskeho lesného úradu, Plánovacieho a technického úradu generálneho majstra letectva (*Planungsamt und Technisches Amt des Generalflugzeugmeisters*) a úradu Vodcu okruhu pre preglejky a tvrdené viacvrstvové platne (*Ringfurer Sperr-und Schichtholz*).³⁰ Prítomní boli zástupcovia priemyslu preglejok a tvrdených platní. Všetci prítomní podporili plán nového závodu v Humennom a tlmočili aj súhlasné stanovisko ríšskeho ministra pre zbrojenie a muníciu (*Reichsminister für Bewaffnung und Munition*). Závod

28 BArch Berlín, f. R 3701, zv. 394. Interná správa pre Ríšsky lesný úrad o zámeroch leteckého stavebného programu pre juhovýchodnú Európu z 25. 5. 1943.

29 BArch Berlín, f. R 3701, zv. 394. Správa lesného atašé v Bratislave F. Wechselbergera pre Ríšsky lesný úrad o celkovom stave ťažby dreva a technickej základne piliarstva na východnom Slovensku v súvislosti s plnením stavebného leteckého programu zo 17. 6. 1943; BArch Berlín, f. R 3701, zv. 394. Správa lesného atašé v Bratislave F. Wechselbergera pre Ríšsky lesný úrad a pre Zahraničný úrad (*Auswertiges Amt*) o možnostiach realizácie leteckého stavebného programu na Slovensku a o úlohe plánovaného drevárskeho podniku v Humennom v tomto programe z 11. 7. 1943.

30 V prípade Ringfurer Sperr-und Schichtholz išlo o jeden zo subjektov veľkopriestorového hospodárstva, kde závody určitého zamerania boli organizované a riadené na základe tzv. okruhových (*Ringen*).

mal vyrábať predovšetkým preglejky podľa leteckých noriem pre krídla lietadiel v objeme 120 m³ mesačne. Odporúčali začať výstavbu čo najskôr, aby sa k 1. augustu 1944 začalo s výrobou a aby na konci roka závod dosiahol plnú kapacitu. Financovanie mal prevziať Spolok drevo a priemysel, úč. s. (*Verein Holz und Industrie, A.G.*). Príslušné nemecké a slovenské úrady a inštitúcie mali podporiť urýchlenie transferov platieb na Slovensko a export hotových výrobkov do Nemecka. Vedúcich pracovníkov nového podniku mal vybrať úrad Vodcu okruhu pre preglejky a tvrdené platne. Humenský podnik plánovali zaradiť do odboru veľkopriestorového hospodárstva pre letecké platne a tvrdené platne (*Beereich Flugzeugplatten und Schichtholz*). Jedinou podmienkou výstavby nového podniku boli priaznivé výsledky prieskumu zásob listnatého dreva vykonaného Ríšskym lesným úradom na lesných majetkoch Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti.³¹

Podpora najvyšších hospodárskych kruhov Nemeckej ríše podnietila Spojenú drevársku a priemyselnú spoločnosť, aby v lete 1943 urýchlene pristúpila k realizácii plánov na východnom Slovensku. J. A. Monroy a generálny riaditeľ spoločnosti K. Tschörtner v liste z 19. júla 1943 zaslanom na Ríšske ministerstvo leteckej dopravy informovali, že spoločnosť Ph. F. Reemtsma a s ňou prepojená kapitálová skupina Südostholz Souchon and Co, K. G. Berlin už prisľúbili kapitál na vybudovanie závodu v Humennom. Celkové náklady na závod a jeho technické vybavenie sa odhadovali asi na 55 mil. Ks. Financujúca kapitálová skupina už mala pripravený aj plán na urýchlenie transferov kapitálu z Nemecka na Slovensko a zámenu ríšskych mariek na slovenské koruny. Transfery plánovali realizovať k 1. augustu 1943, aby sa čo najskôr mohlo začať s výstavbou. Podnik v Humennom sa mal podľa slovensko-nemeckej zmluvy o vojnovom hospodárstve z januára 1940 zaradiť medzi podniky dôležité pre obranu štátu, ktoré podliehali úradu nemeckého hospodárskeho dôstojníka v Bratislave a neskôr Nemeckej priemyselnej komisii Slovensko (*Deutsche Industriekommission Slowakei*). Týmto by figuroval ako podnik pod kontrolou Nemecka, čo mohlo zjednodušiť kapitálové transfery a ďalšie hospodárske styky podniku s Nemeckou ríšou. V rovnakom postavení bol aj drevársky podnik v Turanoch. Vedenie Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti však plánovalo zapojiť do príprav a výstavby nového drevárskeho závodu aj vládne hospodárske miesta Slovenska. Bolo to nevyhnutné pre zabezpečenie surovín a pracovných síl. V danom smere mala spoločnosť a konkrétne J. A. Monroy závažný argument, a to

31 BArch Berlín, f. R 3701, zv. 394. Správa úradu Ríšskeho ministra leteckej dopravy a hlavného veliteľa letectva vedeniu Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti v Bratislave o výsledkoch rokovania zástupcov ríšskych vládnych miest 30. 6. 1943 o úlohe a výstavbe drevárskeho podniku na preglejky v Humennom.

zásadný prelom v industrializácii východného Slovenska, ktorý by priniesla výstavba humenského podniku a lesných závodov.³²

Podmienkou pre vybudovanie drevárskeho centra na východnom Slovensku však bolo zabezpečenie dostatočného množstva listnatej drevnej suroviny. Túto podmienku vyslovili aj nemecké vládne miesta vrátane Ríšskeho ministerstva pre zbrojenie a muníciu. Spojená drevárska a priemyselná spoločnosť preto musela najskôr riešiť otázku výstavby lesného ťažobného podniku. Na tento účel mala k dispozícii rozsiahle lesné pozemky pri Medzilaborciach, konkrétne v okolí obce Vyšná Jablonka. Na lesných pozemkoch však chýbala potrebná infraštruktúra, náležité prepojenie so železnicou a ťažko prístupné lesy vyžadovali nasadenie nákladných áut, lesných traktorov a inej ťažkej techniky. Ohľadne výstavby kvalitnejších ciest sa spoločnosť obrátila na úrad Generálneho inšpektora pre nemeckú cestnú sieť (*Generalispektor für deutsche Strassenwesen*), ktorý mal už od júla 1939 zastúpenie na Slovensku vo forme Vrchnej správy úradu Generálneho inšpektora v Bratislave. Táto v rokoch 1939 – 1942 realizovala v spolupráci s ríšsko-nemeckými stavebnými firmami viacero projektov nových cestných ťahov. Vrchná správa na čele so stavebným radcom Ernstom Silwestrom vyšla Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti v ústrety. Z prvého obdobia aktivít na Slovensku mala ušetrenú rezervu 2 mil. Ks, ktorú využili na stavbu prístupovej cesty k lesným pozemkom vo Vyšnej Jablonke. Na procese financovania sledovanej akcie sa mali podieľať aj ríšske ministerstvá zbrojenia, hospodárstva a leteckej dopravy. Celkové náklady vzrástli do začiatku roka 1944 na 4,650 mil. Ks. V priestore Vyšnej Jablonky sa s najväčšou pravdepodobnosťou realizovali aj niektoré ďalšie investície a lesný majetok mal tiež príslub dodávok nákladných áut.³³

32 BArch Berlín, f. R 3701, zv. 396. Správa J. A. Monoroya a generálneho riaditeľa K. Tschörtnera pre úrad Ríšskeho ministra leteckej dopravy o príprave Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti a kapitálovej skupiny Südostholz Souchon and Co, K. G. Berlin na financovanie a výstavbu drevárskeho podniku v Humennom z 19. 7. 1943.

33 BArch Berlín, f. R 3701, zv. 394. Správa o rokovaní zástupcov Ríšskeho lesného úradu, nemeckých vládných miest, nemeckého armádneho velenia, nemeckého vyslanectva v Bratislave a Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti Bratislava na Ríšskom lesnom úrade v Berlíne 27. 8. 1943 o možnostiach zabezpečenia drevnej suroviny pre plánovaný podnik v Humennom; BArch Berlín, f. R 3701, zv. 394. Interná správa ministerského radcu W. Wrabca pre Ríšsky lesný úrad o možnostiach financovania lesného ťažobného závodu Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti Bratislava vo Vyšnej Jablonke z 30. 8. 1943; BArch Berlín, f. R 3701, zv. 396. Záznam z rokovania zástupcov úradu Generálneho inšpektora pre nemeckú cestnú sieť, Nemeckej priemyselnej komisie Slovensko a Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti 29. 2. 1944 v Bratislave o financovaní a dovtedajších výsledkoch budovania infraštruktúry lesného ťažobného závodu vo Vyšnej Jablonke.

Na jeseň 1943 už prichádzali na Ríšsky lesný úrad objednávky od nemeckých firiem na dodávky preglejok z nového závodu na východe Slovenska, o ktorom informovali nemecké médiá. Ministerský radca W. Wrabec však musel s poľutovaním odpovedať, že výstavba závodu sa síce plánuje, ale zatiaľ nevyrába.³⁴ Pôvodné optimistické zámery urýchlených transferov kapitálu a následnej urýchlenej výstavby podniku v Humennom sa odsúvali. Prednosť mala výstavba lesného závodu vo Vyšnej Jablonke, ktorá však z viacerých príčin zaostávala, a tým aj celý projekt. Na prelome rokov 1943/1944 sa zhoršovali podmienky vojnového hospodárstva, viazli dodávky surovín, materiálov a strojov. Problémom plánovaného moderného podniku v Humennom bol tiež nedostatok odborníkov. Ukázalo sa, že tí by museli byť povolani z Nemecka. V prvých mesiacoch roka 1944 už bolo zrejme, že termíny spustenia výroby v Humennom vytýčené v lete 1943 už nebolo možné splniť. Pre vládne hospodárske miesta Ríše začali byť dôležitejšie dodávky listnatého bukového dreva z východného Slovenska pre závody na preglejky v Nemecku a v Protektoráte, ktoré by mohli rozšíriť výrobu.

Nerealizované výrobné kapacity podniku v Humennom boli čiastočne nahradené urýchlením výstavby a rozšírením kapacít nového štátneho závodu Preglejka, a. s. v Žarnovici. Štát mal v tunajšom podniku majoritné postavenie, ktoré však predstavovalo len 52 % akcií. Do lukratívneho závodu sa už dlhšie pokúšal preniknúť nemecký kapitál a v sledovanom období využil jeho výrobný program na vlastné ciele vojnového hospodárstva. Aj v prípade Žarnovice však výstavba výrazne zaostávala za plánovanými cieľmi. V decembri 1943 bola preto uzavretá slovensko-nemecká dohoda, na základe ktorej nemecká strana prisľúbila urýchlenie dodávok technických zariadení do Žarnovice, okrem iného aj demontovaním strojov v nemeckých závodoch, tak aby v septembri 1944 mohli spustiť výrobu v potrebnom rozsahu. Podmienkou boli dodávky preglejok pre Nemecko.³⁵

* Štúdiá bola vypracovaná v rámci riešenia projektov APVV-16-0047: *Od denára k euru. Fenomén peňazi v dejinách Slovenska od stredoveku po súčasnosť* Historického ústavu SAV Bratislava a VEGA 2/0043/16 *Vzostup a pád hospodárskeho vývoja Slovenska 1942 – 1945* Historického ústavu SAV Bratislava a Katedry histórie Filozofickej fakulty UMB Banská Bystrica.

34 BArch Berlín, f. R 3701, zv. 394. Odpoveď ministerského radcu W. Wrabca z 15. 11. 1943 na otázku o možnostiach dodávok preglejok z drevárskeho podniku v Humennom pre nemecký priemysel.

35 BArch Berlín, f. R 3701, zv. 394. Prísne tajná správa lesného ťaše v Bratislave F. Wechselbergera o vývoji kapitálovej štruktúry podniku Preglejka, a. s. Žarnovica z 10. 7. 1943; BArch Berlín, f. R 3701, zv. 396. Interná správa pre Ríšsky lesný úrad z rokovania slovensko-nemeckých vládnych výborov 26. 1. 1944 ohľadne urýchlenia výstavby štátneho podniku Preglejka Žarnovica, ako aj o možnostiach realizácie výstavby podniku v Humennom a ťažbe dreva pre potreby Nemecka.

DIE AUFGABE DEUTSCHLANDS IN DER HOLZINDUSTRIE
DER SLOWAKEI 1939–1945
KAPITALBEZIEHUNGEN

Auf Grundlage der Verhandlungen der Vertreter von Wirtschaftskreisen der Slowakischen Republik 1939–1945 und der Repräsentanten der deutschen Wirtschaftskreise, besonders des Reichsministeriums für Wirtschaft und des Reichsforstamtes, begann man in der slowakischen Holzindustrie mit der Realisierung der Projekte des deutschen Kapitals. Das Hauptvorhaben war der Ausbau von drei großen Zentren für Holzverarbeitung in verschiedenen Teilen der Slowakei durch deutsch-slowakische Körperschaft *Spojená drevárska a priemyselná spoločnosť*. Aus mehreren Projekten wurden der Ausbau von Betrieb zur Herstellung von Holzbaracken in Turany, eines der größten Betriebe im Europa, realisiert, sowie der Ausbau von Betriebsnetzen für die Holzernte und die primäre Holzverarbeitung. Im Rahmen der Bodenreform gewährte der Staat der genannten Gesellschaft einige Tausend Hektar von Forst. Das zweite Projekt sollte der Ausbau von Betrieb für die Herstellung von Holzkomponenten für Flugzeugindustrie in Humenné sein. Es wurde jedoch nur der Ausbau von Forstbetrieben realisiert, welche den geplanten Betrieb mit Holz beliefern sollten. Parallel zu den Aktivitäten der Gesellschaft *Slovenská drevárska spoločnosť* entwickelten in der Slowakei ihre Tätigkeit auch weitere deutschen Holzgesellschaften, die kleinere und mittlere Unternehmen in einzelnen Regionen ausbauten. Das deutsche Kapital spielte eine große Rolle auch beim Ausbau des bedeutenden öffentlichen Unternehmens *Preglejka a.s. Žarnovica*.

PhDr. Ľudovít Hallon, DrSc.
Historický ústav SAV
P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: histhall@savba.sk

Doc. PhDr. Peter Mičko, PhD.
Katedra histórie, Filozofická fakulta Univerzita Mateja Bela
Tajovského 40, P.O.BOX 263, 974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: peter.micko@umb.sk

PhDr. Miroslav Sabol, PhD.
Historický ústav SAV
P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: hismiki@savba.sk